

handling, at dette toneangivende tidsskrift efter henrettelsen af Ludvig XVI tværtimod øgede sin dækning af revolutionen til godt en fjerdedel af linjemængden frem til 1799 – og at denne diskurs om Frankrig i virkeligheden er en fordækt diskurs om de politiske forhold og optioner i Helstaten (blandt andet om den opinionsstyrte enevælde, som Holm faktisk så, men som det tilkommer den norske historiker Jens Arup Seip fortjenesten at have åbnet vore øjne for).

Nu har Lars Kruse markant udvidet sin undersøgelse ved at inddrage de resterende fire politisk toneangivende tidsskrifter og underkastet dem en tilsvarende analyse. Det drejer sig om *Iris*, *Politisk og Physisk Magazin*, *Journal for Politik*, *Natur- og Menneske-Kundskab*, og *Samleren*. Samt inddraget teoretisk litteratur om borgerlig offentlighed, især fra Jürgen Habermas, men også fra Niklas Luhmanns nylige »Die Politik der Gesellschaft« (Frankfurt/M 2000). Og analysernes resultater – baseret på et meget omfattende note- og referenceapparat – er unægtelig bemærkelsesværdige. Dels viser de den samme politiske tendens som i den oprindelige afhandling. Dels genfinder man den samme holdning til revolutionen i periodens tyske politiske tidsskrifter – hvorfra de fem danske tidsskrifter henter ikke kun faktiske informationer, men også synspunkter og inspiration. Tidsskrifterne argumenterer for en opinionsstyret enevælde i en helstat, hvor revolution ikke anses for at være en forudsætning for politisk frihed. Og hvor den borgerlige offentlighed afgrænser sig ideologisk: over for adelen og nedadtil mod underklassen. Men udviklingen kom ikke til at gå, som de danske – og de franske – moderate meningsdannere havde håbet og troet. I Frankrig ebbede revolutionen ud og endte i et militærdiktatur. I Helstaten blev den moderate A. P. Bernstorff efterfulgt af kronprins Frederiks militæradministration. Skribenterne afventede derfor med stigende spænding resultatet af den i 1797 nedsatte trykkekommissions arbejde. Og da det forelå med forordningen af 27. september 1799, stod det klart, at ikke blot var kronprinsen gået så langt i sine restriktioner, som et styre kunne, der ikke ville lægge navn til en genindførelse af forhåndscensuren. Styret var også parat til at gøre brug af den nye lov.

Det er således en vigtig og vedkommende bog, Lars Kruse har skrevet. Den vil være uomgængelig, når det gælder revolutionsårenes politiske historie. Men så sandt som tanker ikke kan gøres utænkte og erfaringer ikke gøres uoplevede, må dens resultater få betydning også for det efterfølgende tidsrumms historie. For krigsårenes forløb – og måske navnlig for tiden efter 1814.

Ole Feldbæk

MORTEN HEIBERG & MOGENS PELT: *Los Negocios de la Guerra. Armas nazis para la República española*. Crítica. Barcelona, 2005. 258 s.

Dette er en usædvanlig bog. To danske historikere har sammen skrevet en bog, der behandler et vigtigt og omdiskuteret tema vedrørende den spanske borgerkrig. Det er ikke så tit, at danske historikere kaster sig over et internationalt historisk emne, men begge har tidligere gjort det. Morten Heiberg har især studeret italiensk og spansk politik i 1930'erne, og Mogens Pelt har leveret grundige studier om det moderne Grækenlands forhold, både i 1930'erne og efter 1945. Usædvanligt er det også, at de to til sammen ud fra et vidt forskelligt kildemateriale kan belyse det spændende emne om Nazitysklands våbensalg til den spanske republik. Dette salg foregik samtidig med, at tyske soldater i Spanien kæmpede indædt mod samme republik.

Der har før i litteraturen og i den samtidige debat været antydninger af denne ideologisk set mærkelige handel. Og forfatterne gør nøje rede for disse antydninger. Via nyt materiale søger de dog at komme på mere sikker grund. De har brugt akter fra mange udenlandske arkiver, men de mest givtige har været engelske, tyske, spanske og græske arkiver og erindringer. Denne usædvanlige kombination af et meget spredt materiale har givet gode resultater.

Af flere grunde er forskning i dette emne dog vanskelig. Der er stadig arkiver, der er utilgængelige, det gælder f.eks. de militære spanske arkiver og arkivet fra den franske bank, der stod for de finansielle transaktioner mellem den spanske republik og dens våbenleverandører. Forfatterne betoner sely, at karakteren af denne våbenhandel betød, at de ikke kun kunne vente at finde oplysninger herom i officielt materiale. Mange stater, herunder også Tyskland, havde i august 1936 tilsluttet sig en ikke-interventionsaftale. Den betød, at det var forbudt at sælge våben til de spanske parter i borgerkrigen. Derfor måtte den spanske republik købe våben hos private våbenhandlere eller få kontakt med stater, der alligevel ville sælge ad uofficielle, hemmelige kanaler. Sovjetunionen blev i al hemmelighed republikkens hovedleverandør.

Fremstillingen består i 164 siders tekst, dertil kommer et appendix med et udvalg af en række nøgledokumenter fra forskellige arkiver (s. 167-209). Et fyldigt noteapparat muliggør, at læseren kan følge med i grundlaget for tolkningerne. Det er forfatternes konklusion, at der meget hurtigt efter de spanske officerers oprør kom en forbindelse istand mellem den spanske republik og de tyske myndigheder, ikke mindst via visse private våbenhandlere med god kontakt til Göring. I Tyskland stod denne netop fra sommeren 1936 i spidsen for den økonomiske side af oprustningen, og det er forfatternes tese, at det især var den tyske ledelses behov for guld og dermed for mulighed for omveksling til hård valuta til indkøb af de nødvendige råvarer til den forcerede oprustning, der fik dem til at godtage denne mærkelige handel. Den spanske republik havde nemlig Spaniens store guldbeholdning, den kunne derfor betale kontant og endog forud for leveringen.

To forhold skal især fremhæves som nyt i denne fremstilling. Spanske akter, der både stammer fra Francos ambassadør i Berlin og fra Francos agenter i Athen og Istanbul, viser, at Francos folk i hvert fald i 1938, om ikke før, havde en stærk og velbegrundet mistanke om, at tyske våben blev solgt til den spanske republik. Spage protester fra den spanske ambassadør i Berlin blev brysk afvist af de tyske myndigheder. Men fremstillingens andet kup – påvisningen af Grækenlands rolle i denne handel – viser, at der var god grund til Franco-folkenes uro.

Bogen beskæftiger sig meget med den græske forretningsmand, rustningsproducent og våbenhandler A. Bodosakis. Dennes nære forbindelse med tyske rustningsfirmaer gjorde hans egen våbenfabrik i Grækenland til et centralt led i en græsk oprustning. Denne kunne igen styrke general Metaxas nye autoritære regime fra 1936. Bodosakis formidlede tyske våben på græske skibe til den spanske republik eller producerede selv våben efter tysk teknologi og råvarer og solgte dem bl.a. til den spanske republik. Denne republik, der var desperat efter at erhverve sig våben, understøttede derved indirekte tysk oprustning, et autoritært græsk regime og gjorde den græske våbenfabrik til den største i det sydøstlige Europa. Det er en af bogens paradoksale pointer, at den græsk oprustning – støttet af Tyskland – i 1940 betød, at Mussolini ikke kunne knække den græske modstand.

Fremstillingen bringer disse forhold lidt mere frem i lyset, end det hidtil har

været muligt, men forfatterne vedgår også, at det er ikke muligt at give præcise tal på disse handler (s. 90, 107, 159). De mener dog, at denne våbenhandel var betydelig. Den var vigtig for græsk økonomi og var ikke marginal for et Tyskland, der i høj grad manglede hård valuta. Selv om bogens personer ofte bevæger sig i en gråzone af tvivlsomt virke, så bevarer forfatterne det nøgterne overblik. Det er også nødvendigt, for hovedpersonerne i disse våbenhandlinger var vant til at skjule deres aktiviteter, camouflere deres skibsladninger til Spanien, lave forsikringssvig og tjene flere herrer for profittens skyld.

Blandt de mange sidetemaer i afhandlingen kan nævnes hyppige eksempler på, hvordan Tyskland og Italien modarbejdede hinanden. Muligvis var det italiensk efterretningsvæsen, der i 1938 videregav sin viden om tyske og græske våbenhandlere til Franco-folk. Forfatterne har ud fra et nyt, spredt og ofte vanskeligt tolkeligt materiale ydet en god indsats til at afklare et hidtil dunkelt kapitel af det spanske gulds historie under Den Spanske Borgerkrig.

Kay Lundgreen-Nielsen

NINA WORMBS: *Vem älskade Tele-X? Konflikter om satellitter i Norden 1974-1989*. Stockholm, Gidlunds Förlag, 2003, 256 s. 315 d.kr.

Nina Wormbs bog er også hendes ph.d.-afhandling, indleveret til forsvar d. 26. september 2003 ved Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm. Den handler om to nordiske satellitprojekter, Nordsat og Tele-X, og er både teknologi- og kulturhistorie. Det er historien om et af Nordens mest ambitiøse kulturprojekter i nyere tid og et eksempel på, hvordan nordisk kultur er blevet forsøgt forstærket gennem teknologisk innovation. Det er også historien om, hvordan teknologisk og kulturel udvikling går hånd i hånd, og en lærestreg i, at man ikke bare kan spænde teknologi for kulturens vogn eller omvendt.

Allerede i begyndelsen af 1950'erne diskuterede Nordisk Råd et nordisk TV- og radio-samarbejde og lavede i 1959 et fælles programudbud kaldet *Nordvisionen*. I 1974 kom rapporten *TV över gränserna*, bestilt af Nordisk Ministerråd, og den satte yderligere gang i diskussionerne om, hvordan et øget udbud af nordisk TV sendt direkte via kabel og satellit til alle nordiske lande kunne forøge »den nordiska känslan av värdegemenskap och samhörighet«.

I årene efter blev en fællesnordisk TV-satellit med navnet Nordsat midtpunkt for ideerne om en kulturel nordisme. Nordsat blev aldrig til noget, hvilket blandt andet skyldtes interne konflikter mellem svenske Televerket og Rymdbolaget, men også eksterne konflikter i offentligheden. Kulturkritikere fremhævede gang på gang faren for, at TV-satellitter ville oversvømme det nordiske marked med amerikanske TV-serier – det var den såkaldte Kojak-effekt. En anden forklaring på Nordsat-projektets forlis, som Nina Wormbs fremhæver, er, at udviklingen løb fra de oprindelige ideer med satellitten på grund af Nordisk Råds langsomme arbejds- og beslutningsproces. Da tiden endelig var moden til at træffe en beslutning om Nordsat i slutningen af 1980'erne, eksisterede der således allerede et omfattende nordisk TV-udbud i kommercielt kabel- og satellit-TV.

Hvor Nordsat mislykkedes, lykkedes Tele-X. Det var et helt sideløbende satellitprojekt, igangsat af Rymdbolaget. Tele-X-projektet resulterede således i en fungerende satellit, der sendte TV og telekommunikation til Norden i perioden 1989-1997, selv om processen indebar mindst ligeså mange konflikter som i tilfældet Nordsat. Ét af de største konfliktpunkter var samarbejdet mellem sven-